

Заробітчанський блюз

Над горами ще стелилися цілі сувої ранкових туманів, чіпляючись за позолочені крони буків. На південь, на румунський кордон, від'їжджали поодинокі маршрутки, котрі відвозили посполитих то в чиновницькі кабінети районних установ, то в лікарняні палати ЦРЛ чи просто на переповнений пляц, де торгували перестиглим кизилом, сиром і різноманітною всячиною.

На одній з тих маршруток через добрий кавалок лісу доставався до роботи Олесь Кофланович. Невелика, але гамірна присілкова восьмирічка чекала з німо освітленими класами й теплими батареями водяного опалення. На уроці української мови, коли Кофланович записував на дошці приклад односкладного речення, раптом підніс вгору руку досить кремезний легінчук Юрко.

– Що хочеш, Юрику? – лагідно звернувся до хлопця Олесь Григорович.

– Йой пустіть ня дому, бо нянько та й мамка їдуть нині в Чехію, мушу з ними попрощатися, будут там аж до Різдва чи може й до самого Великодня...

– Та йди, йди, що з тобою маю робити...

– Я вивчу всю тему й виконаю домашню вправу, – випалив Юрко, складуючи свій червоно-чорний рюкзачок.

Олесь Григорович на мить відволікся від дівчаток і хлопчиків – непосид. Він опинився на горищі старого батьківського дому перед закіптюжено-запилюженою скринею, де лежали пакунки старих паперів. На одній з потріпаних книжечок був витиснений білий лев, а на досить потріпаних жовтих сторінках виднілися фірмові печатки та штампи якогось тартака в Словаччині. Місцевість лежала в старій адміністративній одиниці Спіш. Туди Григир Олексійович виїжджав у міжвоєнний період на лісрозробки, хотів у горах прикупити для родини ґрунту. «Їдуть звідси не вперше й не лишень у Чехію, їздили в Трансильванію, в Боснію, на Банат», – подумав Олесь Григорович.

«Чеський бум» для закарпатських заробітчан розпочався на зорі 90-х років минулого століття. Величезні черги на закордонні паспорти, поява перших «клієнтів», що непомірно почали багатіти, й перші заробітчанські труни в акуратних двориках. «Чехія нам дала жити», – подейкували мужики середнього віку, цмулячи порошкове українське пиво по закіптюжених кооперативних генделиках. Школярі на перервах, після того як на дитячий паспорт побували з батьками в Чехії, згорда почали «цокати». Маріка, як чешкеня, каже «цо», – підсміювалися ті, чия старшина працювала в Москві й Пітері.

Деяких школярів батьки брали собі на підмогу. Рослий восьмикласник чи дев'ятикласник міг додати до сімейного бюджету чимало чеських крон. Два хлопчики зі старанним і працюовитим батьком постійно відпрацьовували за кордоном. Той батько в розмові з Олесем Григоровичем акцентував: «Я не такий, аби-м сидів, мені треба хлопців помочи класти

опалубку, бо нас бере зворина... У школі вони відсиджують пусто час, най роблять дома...»

Багато дітей було полишено на діда з бабою. Ні дід, ні баба не могли вконтролювати гіперактивних підлітків од спокус, що їх несли із собою цифрові комунікації. Діти цілковито байдужі до шкільної науки, тинялися вечорами хтозна куди, й одна бабуся гордо говорила Олесеві Григоровичу: «Віра вже була в Чехії, много чого віділа, нащо їй учитися, вона собі заробит там сама, в черешнях, на огородах, коло свиней. То вчителі не хотят робити фізично, а й сидять на зарплаті...»

Інша начебто набожна баба, коли Олесь Григорович зайшов до школяра додому в якійсь потребі, після чарки-другої фернету висувала припущення: «Віта Михайлівна не має дітей, іде робити в Чехію, тота наохтема голодна, а директор вигодував шестеро дітей й ніде не виїжджав...»

Словом, Чехія, чехи стало предметом щоденного вжитку: від церковної брами до кухонно-підвальних кавувань і бусиків. Близька слов'янська мова не створювала комунікативного бар'єру й будівельники з неповною середньою освітою вправлялися в чеській. От тільки швидкий темп мовлення празьких журналістів створив самому Олесеві Григоровичу купу труднощів і комусь доводилося драгоманили. Одне що вчительки на перервах жонгливали «маїтелями», «здравотками», як бурлачка Василина з однойменної повісти діда Нечуя. Розповідали неймовірні приколи з чеською чужинською поліцією, з «медведями», з контрабандними перевезеннями шоколаду, кави, вживаної білизни, посуду, електропобутових приладів. Все те, що колись тягнули з колгоспів Радянського Союзу, раптом перекинулося на чеський маргінес.

Юркові брати монтували з розкомплектованих запчастин цілі авта й переправляли їх на Закарпаття, де знаходили якимось чином покупців. Чимало безчинств і неподобств робили зрощені з криміналом «клієнти». Маючи величезні суми грошей, розпочинали якийсь примітивний русинський рух, який поставав такою собі етнографічною рекламою в соцмережах. І коли доходило до приватної переписки автора цих рядків з так званими клієнтиками, то ті «відписувалися»: «я хазяїн своєї жизни».

Жінки працювали праями й прибиральницями в одному з чеських шпиталів. Одного разу в дворику їхнього помешкання порозвішували для сушіння рушнички з логотипом «Pardubice», незважаючи на те, що подібне могла легко зауважити чужинська поліція й звинуватити всіх заробітчан у крадіжці. На щастя, все обійшлося без пригод.

Заробітчанами спершу ставали ті, які після розвалу совкової імперії побували в ЧСФСР як «економічні туристи» з метою перекупити радянські авта. Автомобілі спокійно переганяли вже через неіснуючу залізну завісу та їздили ще не такими розбитими, як зараз, дорогами.

Більшість потенційних закарпатських заробітчан працювало на підприємствах оборонного комплексу. Вони мали там пристойну зарплату, харчування, пайки й таке інше. В шкільній їдальні, куди ходив харчуватися молодий педагог Кофланович, готували так собі... Поряд

знаходилася робітнича їдальня, де харчування вважалося більш-менш пристойним. На заводській прохідній сиділа літня охоронниця, що вертіла в негарних пальцях кований ключ од старовинного замка. Коли Олесь Григорович був уже під дверима, механізм замка клацав, в робітничу їдальню вчитель не потрапляв і залишався голодним до чергового автобусного рейсу.

Сім'ї заробітчан у сільському середовищі вважалися начебто пристойними: залишки патріархального родинного укладу в Закарпатті були живучими. Предковічна, застережена церквою цнота, внаслідок так званих демократичних перетворень дала досить помітну тріщину. З обійстя на обійстя мандрували плітки про подружню невірність. Правда, недремне око старших все контролювало, фіксувало, моралізувало, хоч і не могло стримати сам плин нового життя.

Виїжджаючи до будь-якої чужої країни, молоді чоловіки полишали родини на тривалий час. Вони не відали, чи повернуться звідтам живими й цілковито неушкодженими. Жадібність до грошей нівелювала християнську мораль, церкву при першому приїзді в рідні місця відвідували традиційно. Грошей зазвичай потребували багато: вкладали їх переважно в нерухомість.

Ні в Чехії, ні в Росії не було ніяких гарантій безпеки праці. Наш сусід виїжджав роками до Чеської республіки, вдома залишав дружину з дочкою, стару матір. Повертаючись на

короткий період додому, він скошував у горах кілька полів, завантажував і звозив ті сіна на обійстя. Потому брав у руки бензопилу, напилював дві-три машини дров, привозив той вантаж на подвір'я, за кілька днів то переколював і складав, замітав і вивозив опилки. Далі знову збирав валізи, покидаючи жінку, яка постійно без нього депресувала. Зрештою завершився той депресняк суїцидом. Після родинного потрясіння він ще раз виїхав на попереднє місце роботи, де на його голову впала якась будівельна конструкція. Опинившись на межі життя і смерті, він лежав у якомусь чеському шпиталі непритомний. На щастя, мав страхову медичну обслугу й це дало шанс на життя. Але Чехія йому навіки вже минула; мозок повноцінно не функціонує, опорно-руховий апарат також.

Інший сусід (умовно назвемо його Північним) заледве встиг одружитися, народити двоє діточок й почати споруджувати будинок. Коробка будівлі вже красувалася в кінці прадавнього городу. Зібрались вони родинним підрядом у Росію, знову ж таки, на якісь будівельні роботи у Владімірі. Як не зовсім професійні будівельні роботи, то лісоповал. Нехтуючи правилами безпеки, в підвальному приміщенні розводили якусь вибухонебезпечну рідину. Несподіваний вибух стався разом з неочікуваною трагедією: один обпікся на смерть, інших покалічило.

На старовинне родинне обійстя привезли труну: діди й прадіди працювали в Трансильванії, Боснії й поверталися в гори живими. Далеких нащадків почали привозити мертвими. Похорон на випещеному городі був велелюдним, незважаючи на петрівчану зайнятість селян. Ні молода вдовиця, ні родина ніяк не могли оговтатися від шокowego стану. Лиш коли брили рінистого ґрунту почали гупати о віко труни, виривалися з грудей рідних тужливі ридання.

Недоброзичлива сусідка Бундя, батьки котрої вічно сперечалися на межах з дідами, вислизнула з похоронної процесії в примежову жаливу і звідти злорадно спостерігала жалобний похід. Подейкували, що її прокляття тяглося: перед виїздом баба-вдова побажала, щоб той живим не повернувся.

Більш-менш успішні заробітчани поверталися в гори на контрабандних чи уживаних автах. Особливим гонором вважається проїхатися на «Октавії» чи «беемвешці» до кованої високої домашньої порти з великоднім кошиком. В авті ґазда не замарає у весняній грязюці дорогих чеських боканців чи не від самого Баті й першим з родиною скуштує свяченого, а отже йому цілий рік гарантована просперація.

За маєстат вважається також похизуватися перед оточуючими заробленими статками. Вчительки, яких зазвичай притискає зарплатна бідність й піднімають доходи чоловіків-заробітчан, з апломбом говорили: «Ми в Новоселиці знаємо кількох мільйонерів, знаємо й таких, що купують свої розповнілі тілеса у кришталевих ваннах». Цей гонор переслідував заробітчан при згадках про нерухомість: вони зазвичай прибріхували вартість своїх дивідендів.

На так званих бюджетників дивилися як на «ковдошів» і не без погорди. При спробі чеських журналістів порозмовляти зі школярами, яких навчав Олесь Григорович української мови, учні

майже одноголосно відповідали, що їм учитися зовсім не треба, бо вони собі зароблять на прожиття в Чехії. Журналісти були вкрай подивовані такими відповідями, які закладалися в сім'ях. Та й з чого було дивуватися, коли вчителькам школярі приносили в презент то якісь миючі, то косметичні засоби, притарабанені батьками. Шкільна медсестра також хвалилася, скільки всякого добра мама їм понавозила з тієї ж Чехії.

У приватних розмовах підкреслювалася виняткова лояльність іноземних «босів» та «клієнтів» до найманої робочої сили. Ця традиційна марамороська чисельність поденників, у цьому історичному угорському комітаті за Австрії їх був чи не найбільший відсоток.

Поодинокі клієнти засновували й фінансово підтримували сепаратистський русинський рух. В мережах поширювали всякі антиукраїнські фейки; про Івана Франка писали надто неприязно, то час від часу доводилося їх банити...

Все ж іноді малий Юрко брав у руки акордеон і награвав на ньому щось таке, блюзово-блюзніське: «Побий, Боже, руські гори, мадярські долини...» Чулося в тому блюзі шум боснійського вітру, розчесані трансильванські смереки, величезний диск магаданського сонця й вічна туга за батьківщиною. Бо кожний тямив, що десь є та батьківщина.

Словничок рідковживаних слів

Маїтель – власник

Наохтема – навіки, пох. від «анафема»

Нянько – татко

Легінчук – підпарубок

Здравотка – страхова медицина

Ковдош – у значенні жебрак, каліка

Жалива – кропива